

רוז'ה ונדנברג - החייל המעוטר ביותר בתולדות צרפת

בני מיכלסון

רוז'ה ונדנברג נולד בפריס בשנת 1927 ונהרג בטונקין (ויאטנם) בחודש ינואר 1952, כאשר אחד מפקודיו התנקש בחייו.

אביו, ראול, השתתף כחייל קרבי במלחמת העולם הראשונה, נפצע בהתקפת גזים גרמנית וחזר מהמלחמה נכה ועם מחלת השחפת בשתי ראותיו. בילה את מרבית שנותיו בבתי-חולים ומכוני שיקום לנכי גזים, באחד מהם אף מצא את מותו. אמו, דניס אדלר, נולדה בעיר גלץ ברומניה למשפחה יהודית והיגרה לצרפת. בשל מחלתו של הבעל וחוסר היכולת של המשפחה לכלכל ולחנך את הילדים, שני האחים, רוז'ה ואחיו אלברט, נשלחו בשנת 1932 לבית יתומים בו סבלו מאד עד אשר בשנת 1935 התקבלו במשפחות אומנה של איכרים באזורי הכפר של צרפת, בהן גדלו והתחנכו. על אף שרוז'ה לא אהב ללכת לבית הספר והעדיף לעבוד בחקלאות ולהלך בשדות וביערות, הצליח בכל זאת לסיים את לימודיו היסודיים ולקבל תעודת גמר מביה"ס הממלכתי בשנת 1938 – שנת מותו של אביו.

במלחמת העולם השנייה

אמו של רוז'ה, בשל היותה יהודיה נתפסה ע"י שלטונות וישי, הועברה לרשות הגרמנים ונשלחה לאושוויץ שם מצאה את מותה.

שני האחים התנדבו למחתרת הצרפתית ולאחר מכן לצבא הצרפתי המחודש. אולם רוז'ה, בשל גילו הצעיר, לא התקבל בתחילה ורק בהיותו בן 16, בשנת 1944 התקבל לשורות מחתרת-החרות-הפירנאית (CFP) והשתתף בשחרור דרום-מערב צרפת, באזורי מונין (Monein) וארטה-דה-ברן (Arthez-de-Bearn). רוז'ה הוצב ליחידת סיור שפיטרלה לאורך הגבול הצרפתי-ספרדי תוך העברת סוכני מודיעין והברחת אנשי צוות-אוויר של בעלות הברית. בתפקידו זה עבר יותר מ-200 פעם את הגבול לספרד וחזרה בגומאז למעלה מ-200 ק"מ בשטח הררי קשה. לאחר מכן צורף ליחידת המחתרת שהתקדמה לכוון דיז'ון.

בעת הצטרפותו של רוז'ה למחתרת זו (שקיבלה הוראות ודווחה ישירות למפקדה בלונדון) כללה כ-9,000 לוחמים. כבר בהיותו לוחם מחתרת התבלט מבין רעיו לנשק תוך גילויי יוזמה ואחריות הרבה מעבר לגילו הצעיר.

עם הגעת כוחות הארמיה ה-1 הצרפתית של הגנרל ז'אן דה-לטר דה-טאסיני (De-Lattre De-Tassigny) לאזור, הוקמה מאנשי המחוז, לוחמי המחתרת עד לא מכבר, חטי' חי"ר 49 אליה הצטרף רוז'ה כחייל בצבא הצרפתי והמשיך להלחם במסגרתו לעבר הגבול הגרמני. בחודש ינואר 1945, בהיותו בן 17, נפצע בעלותו על מוקש ושהה כחודש בבית החולים עד להחלמתו. עם שחרורו מבית החולים הוצב בפלי' ב' בגדוד חי"ר מס. 1 של חטי' 49 שלחמה בשטחה של גרמניה. רוז'ה המשיך להלחם עד לסיום המלחמה והמשיך לשרת ביחידתו במסגרת חיל הכיבוש הצרפתי בגרמניה. בשנת 1946 קיבל רוז'ה דרגת רב"ט ועל הצטיינותו בשדה הקרב את עיטור "צלב המלחמה (Croix de Guerre)" מארד כצלי"ש חטיבתי.

"הנמר מהודו-סין"

בשלהי שנת 1946, התנדב רוז'ה (יחד עם אחיו) לחיל המשלוח הצרפתי בהודו-סין. בחודש ינואר 1947 שני האחים הוצבו בגדוד ה-1 של חטי' חי"ר 49 – חטי' באיון – החטיבה אליה התגייסו בשנות מלחמת העולם השנייה. הגדוד עלה על אוניה במרסיי והפליג להודו-סין. שנים-עשר יום ארך השייט בים עד להגעתם לזירת המלחמה.

ארבע שנים לחם רוז'ה בהודו-סין. בזירת המבצעים פורק הגדוד ה-1 של חטי' 49 ושני האחים הועברו לפלוגה י' בגד' 3 של חטי' החי"ר הקולוניאלית מס. 6. סמל רוז'ה ונדנברג מונה כמפקד מחלקה של מתנדבים ויאטנמים מקומיים, אותם גיבש ליח' לוחמת מעולה, על אף ההבדלים המנטליים והתרבותיים. שני האחים עשו חייל בתפקידים ויחידותיהם הגיעו להישגים מבצעיים רצופים.

על לחימתו בתקופה זו הוענק לרוז'ה ונדנברג בשנית עיטור "צלב המלחמה" מארד (העיטור הראשון שקיבל בהודו-סין) וזה כתב העיטור: "הרב"ט הצעיר המשמש כמקלען במחלקתו שש תמיד אלי-קרב ומפגין אומץ וביטחון עצמי. היה מלוחמי המחתרת במלחמת העולם השנייה בשנים 1944-1945,

התנדב להלחם בשורות חיל המשלוח הצרפתי במזרח-הרחוק. מהווה מופת לחייל המתייצב תמיד לכל תפקיד תובעני הנדרש במהלך הקרב. במהלך המבצעים באזור טוראן התנדב לכל משימה. במיוחד ניתן לציין את מעשיו בתאריך 14 בפברואר 1947 ליד הכפר מיאן-בנג, כאשר המשיך להתקדם ולירות תחת אש האויב שנורתה מהכפר".¹

שנה לאחר הגעתם לזירה נהרג אחיו של רוזיה, אלברט שהיה מבודר ממנו בשנתיים, בהסתערות על עמדת אויב. מותו של אחיו הפך אותו ליחיד מבני משפחתו שנשאר בחיים. לפתע התבהר לו יעודו – להמשיך ולשרת את צרפת, הארץ שכל בני משפחתו שפכו את דמם עבורה – בנחישות ובהקרבה עילאית.

בחודש ינואר 1948 הועברה מחלקתו של סמל ונדנברג לפל' ה' של החטיבה שעסקה בפעילות מבצעית סיור והשמדה בדלתת "הנהר האדום" באזור טונקין. רוזיה קיבל אישור לפעול בגמישות וחופשיות עם מחלקתו שמנתה כ- 30 לוחמים, בלב מערכי האויב תוך פיתוח שיטת לחימה הופכת את לוחמיו בלבושם ובאורח פעולתם לא שונים בהרבה מלוחמי האויב. שיטת לחימה המביאה את הקרב לבסיסי הויאט-מין. רוזיה ונדנברג הוכיח שוב ושוב את הנחיצות בשיטות לחימת הגרילה כנגד האויב החמקמק הפועל בשיטות של חבלה וחתרנות. רוזיה קידש את לוחמת הלילה והחתירה למגע בכל הזדמנות. על אף דרגתו הצנועה כסמל הוא הפך למודל לחיקוי, קיצוני אמנם בשיטותיו, אולם דמות מוערכת המעוררת קנאה וזכה לכינוי "ונדן" (Vanden).

בחודש פברואר 1949, בלחמו כסמל מחלקה בסיירת הגדוד הששי של החי"ר הקולוניאלי, נפצע קשה ונשלח להחלמה ושיקום בצרפת. בעת הזו, קיבל את עיטור "אביר במסדר לגיון הכבוד" והוא בן 21 שנים. בעת החלמתו בבית החולים הצבאי בבורדו שבצרפת ביקרה אותו תכופות משפחתו האומנת. לקראת סיום תקופת החלמה, קיבל את הכבוד להשתתף במצעד ה- 14 ביולי (יום הבסטיליה) בשנז-אליזה ולהוות חלק ממשמר הכבוד לדגל חטיבת החי"ר הקולוניאלית ה- 3. לאחר שמונה חודשים בצרפת, בחודש נובמבר 1949 שב להודו-סין ולמלחמה.

עם שובו לסבב לחימה נוסף בהודו-סין, מונה שוב למפקד יחידת לוחמי גרילה מקומיים שהפכה, בשמה הרשמי ליחידת "קומנדו מס. 11". כעת בראש יחידה מיוחדת בת 50 חיילים השתתף בהתקלויות רבות עם המחותרת הויטנאמית והקרבות כנגד הויאט-מין - הצבא הקומוניסטי.

בשלהי שנת 1950, כשנה לאחר שובו של להודו-סין ניצבה המושבה הצרפתית בפני קשיים חמורים ביותר ועמדה לפני הידרדרות מסוכנת, לאחר ההצלחות של ה"ויאט-מין" בשדה הקרב, בפיקודו של גנרל וו-נוגויאן-גיאפ – לכבוש בצפון המושבה את המערך המבוצר הצרפתי, לאו-קי, קאו-בנג והואה-בין בגבול סין, נפתחה הדרך להבאת תגבורות מסין (שכבר לפני כן היתה בשלטון הקומוניסטי, אשר תמך, מטבע הדברים, באנשי ה"ויאט-מין"), והאיום על הדלתה של טונקין והאנוי הפך ממשי ביותר.

¹ Extrait de la première citation obtenue en Indochine, le 8 juin 1947.

בקרבות אלו להשגת חופש תנועה בציר המושבות מס. 4 ספג חיל המשלוח הצרפתי כ- 7,000 אבידות מקרב 8 מעוצבותיו המובחרות ביותר.

הצלחת הכוחות הקומוניסטיים גררה בעקבותיה תסיסה והתעוררות באוכלוסייה המקומית מחד גיסא, וירידה במוראל - ובביטחון העצמי של המתישבים הצרפתים ותומכי הצרפתים בקרב האוכלוסייה המקומית מאידך גיסא. גנרל גיאפ הבטיח, כי את ראש השנה החדשה יחגוג בהאנוי. היה ברור לצרפתים, כי כיבוש הדלתה של "הנהר האדום" מצפון לטונקין יגרור אחריו התמוטטות שלטונם בהודו-סין ויוביל השתלטות קומוניסטית מלאה.

כושרו המבצעי של חיל המשלוח הצרפתי היה ירוד למדי, והפחד בפני תבוסה כוללת קרובה לבש צורה ממשית. משום כך נשלח להודו-סין, ערב הנחתת מהלומת כוחות ה"וויאט-מין" הצפויה לעבר הדלתה, הגנרל ז'אן דה-לטר דה-טאסיני מותיקי ובכירי המפקדים של הצבא הצרפתי.

דה-טאסיני הגיע להודו-סין בחודש דצמבר 1950, ומינויו פורש כניסיון של הצרפתים להביא גנרל בעל עבר מפואר להציל את המצב. רדיו ה"וויאט-מין" שידר אז: "לא די למנות שריד עבר עטור תהילה לבלימת נחשול ההסתערות העממית... הגנרל רגיל לבדוק את ניקיון רגליהם של חייליו (רמז לקפדנות הקיצונית של דה-לטר), אך חיילינו רצים יחפים אחר החיילים הצרפתים הנסים מפניהם".

דה-טאסיני התמנה למושל כללי ומפקד עליון גם יחד ובכך בוצע איחוד הסמכות האזרחית והצבאית. בתפקידו זה כיהן בין דצמבר 1950 – דצמבר 1951 עת חזר לצרפת עקב מחלה קשה (ונפטר זמן קצר אחר-כך).

בלימת המתקפה הצפויה של גיאפ חייבה שינוי יסודי בהיערכות ושיטות הפעולה של הכוחות הצרפתים. ההיערכות הקודמת שהתבססה על פריסת מוצבים קטנים לאורך נתיבי התחבורה, הגבולות ובשטחים חיוניים והחזקת עתודות לתגבור או תקיפות-נגד בעת הצורך, אשר התאימו ללחימה נגד כוחות גרילה ויחידות קטנות לא נתנו מענה למתקפה כוללת של צבא סדיר הפועל בדיביזיות – כפי שהיה כבר צבא ה"וויאט-מין". ואכן המוצבים הצרפתיים נשטפו בזה אחר זה. ומשום כך הפעיל דה-טאסיני תפיסה מבצעית חדשה שכללה את המרכיבים הבאים:

1. בניית מערכים מבוצרים בעלי עוצמה רבה הנתמכים בארטילריה וסיוע אווירי וימי, בעלי יכולת עמידה ממושכת כנגד התקפות האויב.

2. ארגון עוצבת היסוד התקנית לויאטנם – צוות-הקר-החטיבתי (GM), נבנה כזה גם משוריין (GB) וגם נייד אוויר (GAP) שלבסוף כלל 2 עוצבות צרפתיות ואחת וויאטנמית ובסה"כ 9 גדודים.

3. הקמת הצבאות הלאומיים של לאוס, קמבודיה וויאטנם בפיקוח צרפתי. **עוצמת** הכוחות ב 1954: 278,000 צרפתים ועוד 200,000 בצבאות הלאומיים.

4. ארגון התושבים ההרריים בצפון ויאטנם ולאוס, צוות-קר 42, הדיוויזיות ההרריות ה- 4 וה- 5, כוחות מקומיים אלו נלחמו היטב ועד הסוף.

5. דה- טאסיני צווה על גיוס כללי בקרב המתיישבים הצרפתים. הוקמו "צבאות פרטיים" בשרות הצרפתים כמו "היחידות הניידות להגנת הנוצרים".

6. גייס את מטוסי החברות האזרחיות לתובלה צבאית. מפקד מהחזית עד לקיצוניות.

אחת מהחלטותיו החשובות של הגנרל בשנה זו הייתה להקים יחידות למבצעים מיוחדים שיאושו ע"י ויאטנמים, בני המקום, בפיקוד קצינים ומש"קים צרפתים אשר יפעלו בשיטות לחימה זעירה מעבר לקווי האויב במשימות של איסוף מודיעין, סיור, פשיטות על יעדי איכות, תפישת שבויים וכיו"ב. הוא החליט בתחילה להקים 8 יחידות כאלה אשר הוקמו בראשית חודש יולי 1951, אולם ההתנדבות של המקומיים והזדהותם עם העניין הצרפתי הייתה כה גדולה שבשלהי החודש כבר הוקמו 30 יחידות כאלה שכונו "קומנדו" ובסוף השנה כבר פעלו 45 יחידות כאלה למבצעים מיוחדים. בשיאם, עוצמתם כללה 4,500 לוחמים מהם 40 קצינים ו- 210 מש"קים צרפתים-אירופאים ועוד 40 מש"קים ויאטנמים, שאר הלוחמים היו מקומיים. אולם לא כל יחידות ה"קומנדו" היו זהות ביעודם ומשימותיהם; הן כללו 3 קבוצות, יחידות-סער ששימשו כעתודה למבצעים מיוחדים, יחידות קומנדו-ימי ושתי יחידות מיוחדות ללוחמת גרילה מעבר לקווי האויב כאשר אחת מהן הייתה זו של רוז'ה ונדנברג. יחידות למבצעים מיוחדים אלו חוזקו בעוצמת האש שלהן, במיוחד בנשק אוטומטי, וצוידו באופן יעודי על-מנת לאפשר להן לבצע את משימותיהן.

בתקופה זו השתתף (בין השאר) בראש יחידתו "קומנדו 11" בחודש מאי 1951, בקרב בנין-בין להשבת גופתו של ברנר דה-לטר דה-טאסיני שנפל בקרב, בנו של מושל הודו-סין והמפקד העליון הגנרל דה-לטר דה-טאסיני אשר היה מפקדו העליון של רוז'ה במלחמת העולם השנייה.

רוז'יה ונדנברג שזכה להערכה רבה על ניסיונו המבצעי ושיטות הלחימה שלו בהודו-סין עד אז, נבחר ע"י גנרל פרננד גמביה (Gambiez)² באישור דה-לטר דה-טאסיני לארגן ולפקד על אחת מהיחידות המאתגרות ביותר – "קומנדו 24". לצורך התפקיד החדש קיבל רוז'יה דרגת רב-נגד (Adjutant-Chef) ואישור מיוחד להיות מפקד יחידה על אף שלא היה קצין. ארגון היחידה, אשר בתקן מנתה 120 לוחמים, התבסס על יחידתו הקודמת "קומנדו 11" שכללה מתנדבים ויאטנמים מקומיים ולוחמי ויאט-מין שבויים אותם בחר רוז'יה באופן אישי במחנות השבויים וגייסם ליחידתו. היו אלו לוחמים שלרובם היה ניסיון קרבי קודם כולל לחימה בלילה. היה ברור לרוז'יה שגיוס כזה חושף אותו למעשי בגידה אבל מוכן היה לקחת את הסיכון, רוז'יה שיכנע אותם וחינך אותם מחדש. אימן את חייליו אימוני "קומנדו" מפרכים לפעילות בעומק שטח האויב תוך ניצול הידע שצבר בהלחמו במחתרת הצרפתית במלחמת העולם השנייה והניסיון שצבר בשלוש השנים מאז הגיעו להודו-סין.

Insigne du Commando 24
avec pour devise
"Tha Chet Hon La Chiu Nhuc"
(plutôt la mort que la honte)

היחידה של רב-נגד רוז'יה ונדנברג, "קומנדו 24" אשר זכתה לכינוי **הנמרים השחורים**, ביצעה פעולות מיוחדות וחשאיות רבות שתרמו משמעותית ללחימה הצרפתית. תרומת יחידתו של רוז'יה ונדנברג זכתה להערכה וציון מיוחד וקיבלה **ציון-לשבח (צל"ש) יחידתי** משר ההגנה של צרפת אשר הוצג כ**עיטור "צלב המלחמה"** בדרגה העליונה ביותר והמיוחד לזירת מלחמה **מעבר לים**, ובכתב העיטור כתוב: סגן ראש הממשלה ושר ההגנה הלאומית – צו מיוחד:

² **גנרל פרננד גמביה** 1903 – 1989, אשר היה ראש מטה חיל המשלוח הצרפתי בהודו-סין ולימים המקד העליון האחרון של הצבא הצרפתי באלג'יריה, פרש כגנרל 4 כוכבים מצבא צרפת.

פלוגת החי"ר הקל מס. 11 של הילידים

"פלוגת חי"ר קל מדהימה של ילידי הודו-סין, השייכת ליחידות הרגלים שגוייסו במושבות ומדגימה את מיטב המסורת של יחידות-סער וקומנדו. נטלה חלק במשך יותר משלוש שנים בכל המבצעים במחוזות האנוי, סונטאי, הוא-בין ומרחב פקוד הדרום, תוך שמשה כמופת לכל ברוח-הקרב שלה, נחישותה וערכי הלחימה שבאו לידי ביטוי בפעילותה.

תחת הנהגתו המושכלת והאנרגטית של רב-נגד ונדנברג, מפקד בן 23 שהדהים בהעזתו, אומץ ליבו וקור-רוחו, הפכה הפלוגה ליחידת קומנדו עילית שהתמחתה בלחימה בעומק שטח האויב. היחידה שהוקמה ב-3 בינואר 1951 השתתפה במספר רב של מבצעים יזומים כנגד האויב כמו ב-7 במאי באזור דאי במעמקי דלתת הנהר-האדום ובונג-טיאן, לאורך תעלת פו-לי, במחוז טאי-בין. כמו כן הצטיינה ב-21 בפברואר בכיבוש הכפר המבוצר ואן-קו, 15 ק"מ מדרום לנאם-דין, כאשר ביצעה את משימתה לאחר 3 הסתערויות עוקבות על היעד בהן נפצע מפקד היחידה – ונדנברג. במשך תקופה של חמישה חודשים, ביצעה היחידה 22 פשיטות במרחב שממזרח לדאי, בעומק האויב בערערה במשך תקופה ארוכה את אחיזת האויב וחופש פעולתו באזורי: פאט-דיאן, בו-קסוואן, טרין-נו, צ'אן-טו, נגוואן-נגו ובמחוזות: נין-בין, נה-טון, טו-דיאן, טא-ני וואן לאנג. בנוסף, חדרה בתאריך 17 במאי 20 ק"מ בעומק שטחו של האויב באזור פו-נגו-קואן, שהתה זמן רב בשטח תוך ביצוע סיורי מודיעין ותפישת 5 שבויים מחיילי הויאט-מין ואיסוף מידע רב ערך. במשך ארבעה חודשים הפליא קומנדו ונדנברג את מכותיו באויב תוך חסלו 183 מלוחמיו ותפישת 25 שבויים. במבצעים אלה תפשה היחידה שלל של: 8 מרגמות, 20 תת-מקלעים, 19 רובים, 5 אקדחים, 250 מוקשים ומטעני-חבלה, אין ספור רימונים ומסמכים רבים יקרי ערך מודיעיני. לבסוף, ב-30 במאי 1951 תוך גילוי רוח-קרב מעוררת השראה כבשה היחידה את מתחם נין-בין של האויב בהסתערות לילית תוך התגברות על התנגדות נמרצת. בחזרה לבסיסה הביאה אתה היחידה 3 קציני ויאט-מין שבויים, ו-30 מלוחמי האויב. זוהי יחידת עילית בעלת רוח-קרב ותוקפנות המוצאים אנו רק לעתים נדירות, יחידה זו הצליחה להשיג במרחב הדרום עליונות מבצעית שביססה הייטב את שליטת הצבא הצרפתי במרחב טונקין תוך עצבה את דוקטרינת-הסער של צבא צרפת כולו".

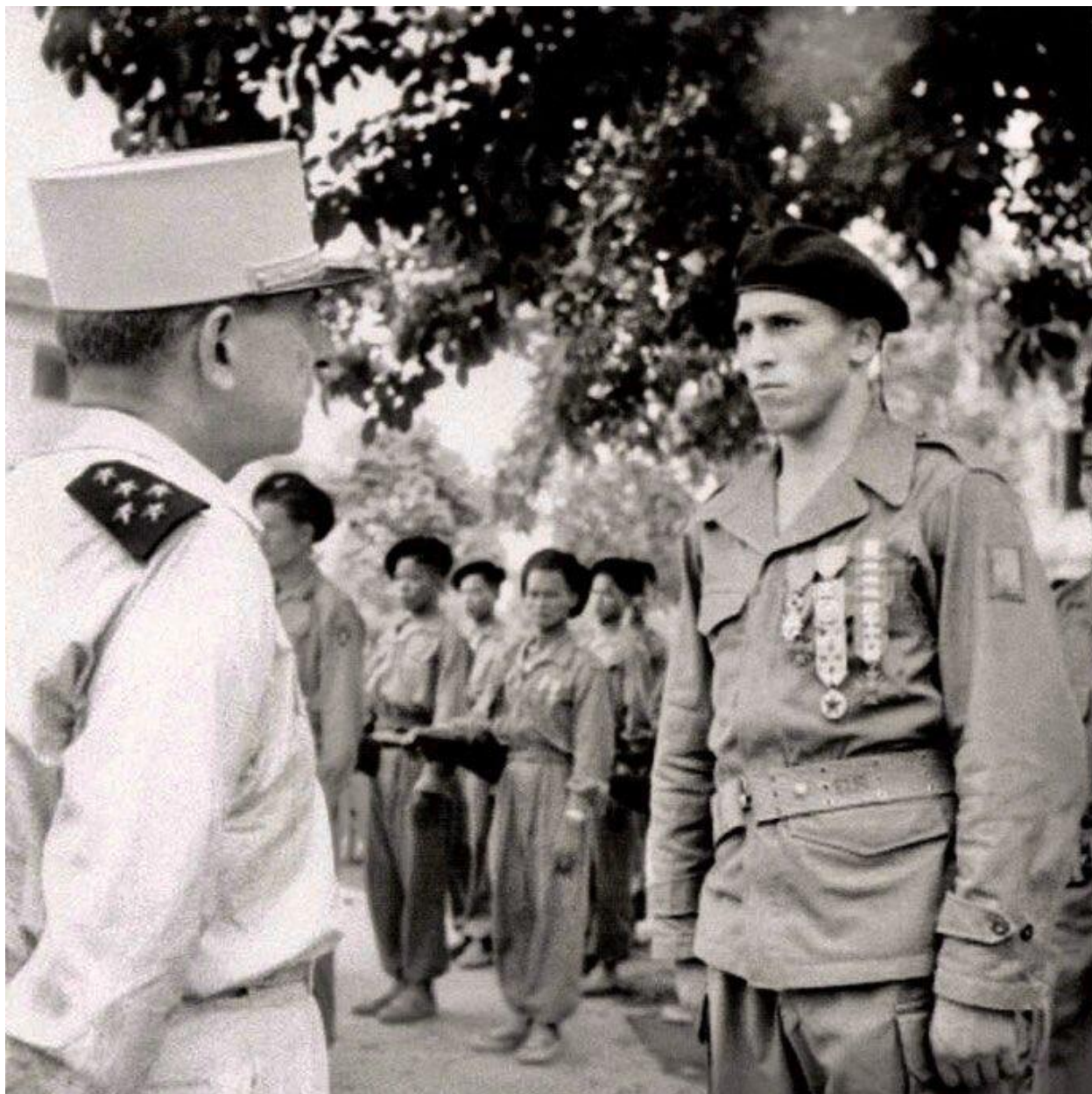
ציון לשבח זה מתלווה להענקת עיטור "צלב המלחמה" ברמת הצבא עבור זירת מלחמה מעבר לים

פורסם בפריס ב-19 בספטמבר 1951

על החתום: בורז'ה-מונורי

שר ההגנה.³

³ Texte de la citation collective Commando Vandenberghe, avec droit au port a titre individuel de la Croix de Guerre.

בחודש ינואר 1952, נפל רוז'יה ונדנברג בקרב בהיותו בגיל 24. וכך כתב אלוף פקוד הדרום הצרפתי הגנרל גאמביה, על נסיבות מותו של ונדנברג: "המפקד הצעיר בן ה-24 רוז'יה ונדנברג שרת בהצטיינות רבה בהודו-סין במשך למעלה מארבע שנים. כל זאת בראש יחידת הקומנדו שלו שהייתה מכשיר לחימה משובח ביותר, תוך הפגנת ערכי לחימה נעלים וכושר מנהיגות סוחף. ונדנברג הותקף בהפתעה במהלך פעילות מבצעית באזור נאם-דין בליל 5-6 ינואר 1952 ע"י חייל של הוואט-מין שאמור היה לעבוד עם יחידתו ונבחר על-ידו אישית מבין שבויי המלחמה. ההפתעה הייתה כה רבה שהוא לא הספיק אפילו לאחוז בנשקו. ינוח בשלום על משכבו מופת נאצל זה שהקריב את הקורבן הנעלה ביותר".

במשך שירותו הצבאי הספיק רב-נגד ונדנברג לקבל 28 עיטורים, והיה לחייל המעוטור ביותר בתולדות צרפת:

- א. אביר במסדר לגיון הכבוד.
- ב. העיטור הצבאי – עיטור הגבורה של חיילי צרפת.
- ג. צלב המלחמה – מלחמת העולם השנייה.
- ד. עיטור הפציעה בשדה הקרב – המוענק על פציעה בלחימה מחוץ לגבולות צרפת. רוז'ה קיבל 8 כאלה כי נפצע 8 פעמים.
- ה. 17 פעמים הוענק לו "צלב המלחמה", מהם 8 ברמת הצבא – הרמה הגבוהה ביותר.

רוז'ה ונדנברג נקבר בהודו-סין אולם בשנת 1989 עצמותיו הועברו לקסטיליון בצרפת, בסמוך למקום מגורי משפחתו האומנת, שם נקבר בטכס צבאי מלא. המחזור ה-27 של ביה"ס למש"קים של צבא צרפת נקרא על שמו של רוז'ה ונדנברג.

מקורות

1. Edinger Bernard, Le Tigre d'Indochine, TIM 226 — Juillet–Aout 2011.
2. LAURENT LAGNEAU, L'adjudant-chef Roger Vandenberghe, le « Tigre noir » d'Indochine, OPEX 360 30 AOUT 2015.
3. Charles-Henry de Pirey, Vandenberghe, le commando des Tigres noirs - Indo Éditions, Paris, 2003.
4. Erwan Bergot, Commando Vandenberghe, le pirate du delta, Editions Pygmalion Gérard Watelet, Paris, Septembre 1985.
5. Bernard Moinet, Vanden, le commando des tigres noirs, Éditions France-empire, Paris, 1987.